

УДК 372.15

Щербей Уляна Володимирівна,
кандидат педагогічних наук,
вчитель, Абранська ЗОШ І-ІІ ст
Воловецького району Закарпатської області

ПРОБЛЕМИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ

В статті розкриваються проблеми початкової освіти в умовах сільської школи, які впливають на якість освітньої діяльності, зокрема: мала наповнюваність класів, відсутність належного матеріально-технічного стану, повільна інформатизація навчально-виховного процесу, неналежне проведення якісної роботи з обдарованими учнями початкових класів сільської школи через відсутність гуртків, факультативів, предметів варіативної частини навчальної програми, багатопредметність викладання та багатокомпонентність діяльності сільського вчителя початкових класів, відсутність в учнів сільської місцевості великих дитячих колективів однокласників, відсутність позитивного мотиву в учнів до навчання.

Ключові слова: сільська школа, малокомплектна, малочисельна школа, багатокомпонентність діяльності вчителя.

Постановка проблеми. В Декларації прав дитини наголошується, що: дитина має право на здобуття освіти, яка має бути безкоштовною і обов'язковою. Їй має надаватися освіта, яка сприяла б її загальному культурному розвитку і завдяки якій вона могла б на основі рівності можливостей розвинути свої здібності й особисте мислення, а також усвідомлення моральної та соціальної відповідальності, стати корисним членом суспільства [3]. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» №911-VIII від 24 грудня 2015р. передбачається «продовження роботи з оптимізації мережі загальноосвітніх навчальних закладів із скороченням їх кількості (орієнтовно на 5 % за рахунок об'єднання малокомплектних шкіл, зміни їх типу та/або ступеня, реорганізації тощо), підвищення наповнюваності класів, груп» [10], пошук нової стратегії розвитку системи освіти, її пріоритетів у напрямку поєднання традицій, досвіду та інновацій. Державна національна програма «Освіта» закликає до створення в державі умов для задоволення освітніх і виховних потреб. Це стосується не лише міських, а й сільських шкіл [4].

Початкова школа в сільській місцевості, як один із основних джерел національного і духовного відродження та збереження культурно-історичних традицій українського народу, знаходиться серед пріоритетних напрямів розвитку освіти України. Певні проблеми, які виникають на цьому шляху, потребують ретельного аналізу (в тому числі із залученням історичного досвіду) та оновлення концептуальних підходів. Формувати нову систему освіти в Україні неможливо без урахування багатовікової історії, традицій національної школи, аналізу її основних надбань.

Досягати успіху в реформуванні, оптимізації та оновленні початкової школи в сільській місцевості допоможе ґрунтовне вивчення, об'єктивна оцінка, творче осмислення й упровадження кращих надбань української (національної) та зарубіжної початкової освіти. [1, с.26]. Видатний педагог В. Сухомлинський, який доклав чимало зусиль для того, щоб підняти звичайну сільську школу до рівня кращих навчальних закладів України, зазначав: «Завдання школи і батьків – дати кожній дитині щастя» [15, с.236].

Аналіз останніх досліджень і публікацій На сьогоднішній день для освіти України гострим питанням залишається загальноосвітня сільська школа. Її проблеми без перебільшення можна назвати загальнодержавними, оскільки від подальшого розвитку школи у сільській місцевості багато в чому залежать темпи і якість соціальних перетворень на селі.

До правових документів, які визначають розвиток сучасної освіти на селі, можна віднести укази Президента України «Про державну підтримку підготовки фахівців для сільської місцевості» [16], «Про першочергові заходи щодо підтримки розвитку соціальної сфери села» [17], закони України «Про загальну середню освіту» [8], «Про освіту» [9], «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді

в Україні» [7], Постанову Кабінету Міністрів України «Про розвиток сільської загальноосвітньої школи» [13].

Школа в сільській місцевості традиційно вважалася духовним осередком, центром культури села. У такому контексті проблеми виховання й навчання сільських учнів досліджено в працях П. Жильцова, А. Кондратенкова, Л. Малкоч, Н. Мойсеюк, Н. Морозової, С. Рогачова, Г. Суворової. Проблемам розвитку особистості сільського школяра присвячено роботи В. Артемова, А. Іванова, Т. Десятова (середовище сучасного села та його функції в розвитку особистості); Н. Аїстова, С. Новикова (особливості навчання й виховання в сільській школі); І. Ткаченко, Л. Титаренко (педагогічні можливості сільської школи у формуванні особистісних якостей підлітків. Особлива увага приділяється пошукам шляхів удосконалення навчального процесу в сільській школі (І. Бех, В. Мелешко, Р. Охрімчук, В. Хрущ та ін.).

Мета статті – окреслити проблеми початкової освіти в сільській місцевості та визначити можливі шляхи їх вирішення.

Результати дослідження. У сільській місцевості середню освіту отримує 1,2 млн. українських учнів. Це майже третина всіх учнів у країні. Сільська школа – це сукупність різних типів загальноосвітніх навчальних закладів, які функціонують у сільській місцевості. Ці школи різні за кількістю учнів, територіальним розташуванням, соціальним оточенням, національним складом. Усі вони покликані забезпечувати освітні потреби дітей і виконують соціокультурні функції [11, с. 5].

У Енциклопедії освіти визначення «сільська школа» означає не тільки приналежність до місця розташування. Це загальноосвітній навчальний заклад, де, крім навчання, створюються сприятливі умови для розвитку дитини, національно-культурного збагачення особистості духовних взаємозв'язків та взаємовпливів із соціокультурним середовищем [5].

Розрізняють сільську малокомплектну і малочисельну школи. Як зазначає С. Гончаренко, сільська малокомплектна школа – початкова школа, в якій учителів менше, ніж класів, і кожен учитель працює одночасно з двома або кількома класами. Буває одно-, дво- і три-комплектною. В однокласній школі один учитель навчає дітей усіх чотирьох класів; у двокомплектній навчання ведуть два вчителі, кожен у двох класах одночасно; у трикомплектній школі робота розподіляється між трьома вчителями: два ведуть по одному класу, а третій – два класи [2].

Малочисельна початкова школа за визначенням О.Савченко: «це навчально-виховний заклад з малим контингентом учнів, малою наповнюваністю класів, обмеженим освітнім середовищем» [14, с.394]

Як свідчить аналіз соціально-педагогічної теорії та досвід практичної діяльності, загальноосвітня сільська школа має стати центром соціально-педагогічної допомоги учням,

сім'ї й усім жителям села. Сьогодні зрозуміло стає всім, що там, де функціонує школа, розвивається село. Школа – це простір для життя дитини; тут вона не готується до життя, а живе. Тому вся діяльність навчального закладу будується так, щоб сприяти становленню особистості як творця і проектувальника життя, гармонізації і гуманізації стосунків між учнями і педагогами, школою і родиною, керуючись ідеєю самоцінності дитинства, діалогу, компетентного вибору особистого життєвого шляху.

Отже, сьогодні мета середньої загальноосвітньої школи в Україні – сприяти розумовому, моральному, естетичному і фізичному розвитку особистості, всіляко розкривати її творчі можливості, формувати гуманістичні відносини, забезпечувати умови для розвитку індивідуальності дитини з урахуванням її вікових особливостей, виховувати патріота України [6, с.67].

Сільська школа – частина загальнодержавної системи освіти. Її мету, завдання, а також сутність функціонування визначає не село. Для сільської школи немає суто «сільських» навчальних планів, навчальних програм, підручників та методів навчання. Суспільні вимоги до професійно-педагогічної діяльності вчителів сільських та міських шкіл однакові. Разом із тим сільська школа функціонує під впливом специфічних чинників – демографічних, соціокультурних, екологічних, звичаєво-правових [11, с. 8].

На сьогоднішній день сучасна сільська школа, особливо початкова ланка, стикається з низкою проблем при вирішенні освітніх завдань. Окреслимо деякі з них.

У зв'язку з демографічною ситуацією в Україні істотно скоротилася кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. Це вплинуло на скорочення мережі загальноосвітніх навчальних закладів, зменшення середньої наповнюваності класів і шкіл, збільшення кількості загальноосвітніх навчальних закладів з малою чисельністю учнів.

Економічні проблеми сучасного села, відсутність належного фінансування з боку держави негативно позначилися на матеріально-технічному стані сільських шкіл. Батьки сільських школярів мають менше матеріальних можливостей для допомоги школі. У сільських школах часто не вистачає підручників, наочних посібників, спортивного обладнання та сучасних інформаційних засобів навчання.

Вимоги, які висуває сьогодні до випускника школи, спонукають вводити в навчальний процес нові інформаційні технології. Програма інформатизації навчально-виховного процесу сільської школи хоча й втілюється у життя, проте, це відбувається занадто довго.

Сільські вчителі живуть у єдиному ціннісному середовищі зі своїми учнями та їхніми родинами. Всі вчинки вчителя, його поведінка стають предметом схвалення чи осуду не лише учнів, а й їхніх батьків. Тому дуже важливе значення має загальнокультурна підготовленість учителя до життя та праці на селі. Учитель, котрий розуміє школяра, переймається його проблемами, поважає гідність дитини, виховує повагу до старших, і є тим взірцем, до якого прагнуть учні. Сільський учитель початкових класів є водночас і класним керівником, психологом, педагогом-організатором, так як такі посади відсутні в багатьох сільських школах. Формами підвищення педагогічної майстерності вчителя сільської школи є самоосвіта, шкільні та районні методичні об'єднання, курси підвищення кваліфікації, атестація. Особливості життя у селі зумовили і складну організацію побутового життя вчителя. Своєрідність праці сільського вчителя початкової школи показано на рисунку 1.1.

У сільських загальноосвітніх школах гіршими є умови для творчого розвитку учнів, зокрема відсутність гуртків,

творчих об'єднань, а також закладів культури, проблеми транспортного зв'язку з районним центром ускладнюють методичну роботу. Це в свою чергу унеможливило проведення якісної роботи з обдарованими учнями сільської школи.

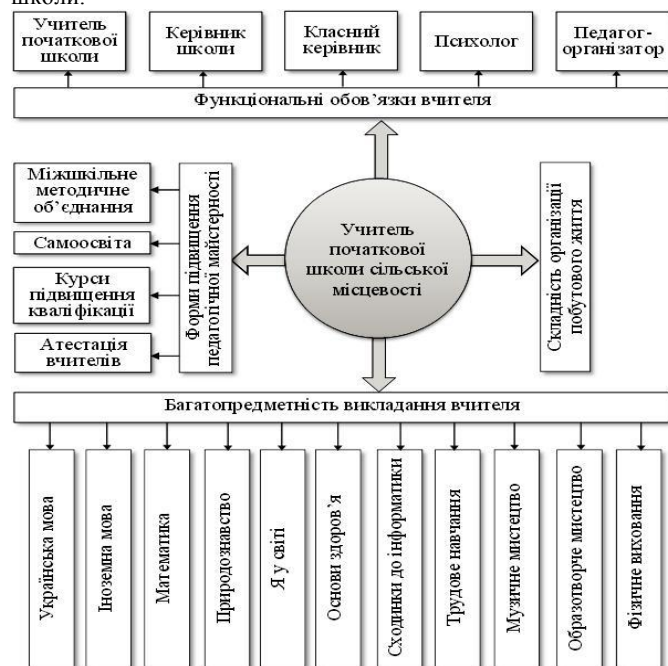

Рис. 1. Багатокомпонентність діяльності вчителя початкової школи Джерело: Систематизація автора за [12, с.123]

Дитина вчиться не тільки у вчителя, важливим учителем і вихователем є шкільне середовище, дитячі колективи. Саме це середовище і ці колективи вчать дитину спілкуватися, дають їй змогу засвоювати різні моделі поведінки та різні соціальні ролі. Особливо це потрібно у початковій ланці. Чим старша дитина, тим важливіший для неї колектив; чим більше дітей у колективі, тим складнішим є засвоєні комунікативні навички й аналіз різноманітних своїх і чужих вчинків, диференціювання оцінки; чим до більшої кількості колективів входить дитина, тим легше їй адаптуватися до середовища, що змінюється, шукати та знаходити спільну мову зі своїми однолітками, пристосовуватися до нових умов. Саме цього всього позбавлені учні, які навчаються в загальноосвітніх школах сільської місцевості.

Проблема загальноосвітньої школи сільської місцевості – одна з найскладніших в українській освіті. Частішають випадки зневажливого ставлення учнів і їхніх батьків до вчителів. Небажання вчитися призводить до ворожого ставлення учнів до педагогів та школи загалом, зменшується авторитет учителя, а сама освіта в очах учнів утрачає сенс. Сільські діти переважно не бачать перспективи вступу до вищого навчального закладу. Вони бачать, що на селі в основному некваліфікована праця, більшість дітей з раннього дитинства досить плідно працюють і своїми заробітками поповнюють і сімейний бюджет. Тому пропаганда необхідності здобуття освіти не завжди приносить позитивні результати, оскільки суперечить реаліям життя на селі. Відсутність позитивного мотиву навчання є причиною низької успішності сільських учнів.

Нестандартні умови функціонування сільської школи вимагають від вчителів пошуку відповідних форм, методів і прийомів роботи з учнями та засобів, які дадуть можливість гнучко організувати навчально-виховний процес для позитивного використання цих умов.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, підтримка сільської школи на сьогодні залишається актуальною проблемою. Визначені проблеми сільської школи свідчать про те, що у сільській місцевості доступ до освіти більш

обмежений, ніж у місті: низька матеріальна база сільських шкіл, значно нижчий рівень кваліфікації учителів і рівень освіти дітей, гірше за міську школу методичне забезпечення навчально-виховного процесу. Тому сільська освіта в останні роки не може конкурувати з міською. Сільська школа вимагає активного втручання і допомоги наукової громадськості у вирішенні її проблем, взаємодії і співпраці з міською загальноосвітньою школою. Школа як головний осередок культури на селі має

забезпечувати належний рівень навчання і виховання дітей та молоді, систематично і кваліфіковано впливати на процес виховання дитини, сприяти її позитивній соціалізації й адаптації. Однак через матеріальні та фінансові труднощі, комплекс соціальних, економічних, педагогічних, психологічних проблем вона не в змозі нині реалізувати свої головні функції. Вирішити проблеми сучасної сільської школи можна лише на загальнодержавному рівні.

Список використаних джерел

1. Берладин О. Сільська початкова школа в системі освітніх трансформацій (середина XIX – початок XX ст.) / Ольга Берладин // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – №2(304). – Т.2. – 2016. – С. 25-35.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – С.199-200.
3. Декларація прав дитини http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_384
4. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>
5. Енциклопедія освіти / Академія пед. Наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 824–825 с.
6. Зайченко І. В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів (Рукопис). / І. В. Зайченко // – Чернігів, 2002. – 528 с.
7. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» : прийнятий 5 лютого 1993 року № 2998-ХІІ, зі змінами станом на 16 квітня 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
8. Закон України «Про загальну середню освіту» : прийнятий 13 травня 1999 року № 651-ХІV, зі змінами станом на 3 червня 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
9. Закон України «Про освіту» : прийнятий 23 травня 1991 року № 1060-ХІІ, зі змінами станом на 20 квітня 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
10. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України»: прийнятий 24 грудня 2015р. №911-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
11. Іванюк Г. І. Соціально-педагогічні засади розвитку сільської школи в Україні (1958-2000 pp.) / Г. І. Іванюк. К. : Пед. думка, 2007. – 408 с.
12. Онишків З.М. Концептуальні засади підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості/ З.М.Онишків// Молодий вчений 2015. – № 8 (23). – Частина 2. – Серпень, 2015 р. – С. 122-127
13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про розвиток сільської загальноосвітньої школи»: прийнятий 20 липня 1999 р. № 1305 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
14. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 496 с.
15. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 т. – К., 1977. – 669 с.
16. Указ Президента України «Про державну підтримку підготовки фахівців для сільської місцевості»: прийнятий 19 березня 1999 р. № 262 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
17. Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо підтримки розвитку соціальної сфери села»: прийнятий 15 липня 2002 р. № 640 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.

В статтє раскрываються проблемы начального образования в условиях сельской школы, в частности: наполняемость классов, отсутствие надлежащего материально-технического состояния, медленная информатизация учебно-воспитательного процесса, ненадлежащее проведение качественной работы с одаренными учащимися начальных классов сельской школы (отсутствия кружков, факультативов, предметов вариативной части учебной программы), многопредметность преподавания и многокомпонентная деятельность сельского учителя начальных классов, отсутствие у учащихся сельской местности больших детских коллективов одноклассников, отсутствие положительного мотива в учащихся к обучению.

Ключевые слова: сельская школа, малокомплектная, малочисленная школа, многокомпонентная деятельность учителя.

The article considers the problem of primary education in rural schools, including: small class sizes, lack of necessary material and technical condition, slow informatization of educational process, improper conduct quality work with gifted primary school pupils in rural schools (due to lack of school clubs, electives, subjects of the variable part of the curriculum) teaching of some subjects by one teacher and multicomponent of rural primary school teachers' activity, absence of large groups of children, classmates in rural schools, the lack of positive students' motivation to learning. The concept of "village school" as a combination of different types of secondary schools that operate in rural areas and differ in the number of students, geographical location, social environment, ethnic composition, which should create favorable conditions for child's development, national and cultural enrichment of the individual, spiritual relationships and mutual influence of socio-cultural environment has been grounded. The attention has been focused on rural ungraded schools - elementary school where teachers less than classes and each teacher works simultaneously with two or more classes. . The activity of the institution should promote the development of personality as a creator and designer of life, harmonization and humanisation of relationships between students and teachers, the school and the family, guided by the idea of self-worth childhood dialogue, competent personal choice of life has been emphasized. It has been concluded that the rural school requires active intervention and help of the scientific community in solving its problems, and cooperation with local authorities and government institutions to help ensure proper training and education of children and youth, systematically and efficiently influence the child's upbringing, contribute to its positive socialization and adaptation.

Key words: rural schools, ungraded, minority school, multicomponent of teacher's activity.